

Юридичні науки

УДК 343.98:347.172

Скрипкіна Вікторія Володимирівна

Сумський національний аграрний університет

Skrypkina Viktoriia

Sumy National Agrarian University

Науковий керівник:

Шульженко Ассоль Володимирівна

доктор філософії, доцент

Сумський національний аграрний університет

ORCID: 0000-0003-0161-6926

**ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИКНЕНЬ ДІТЕЙ У ПЕРІОД
ВОЄННОГО СТАНУ**

**PROBLEMS OF INVESTIGATING THE DISAPPEARANCE OF
CHILDREN DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATUS**

Анотація. У статті розкрито проблеми розслідування зникнень дітей у період воєнного стану. Наголошується, що зникнення дітей створюють численні правові наслідки як для дітей, так і для їхніх сімей. Автор зазначає, що зникнення дітей у період воєнного стану є інструментом, який використовують уряди для того, щоб посіяти страх і отримати контроль над іншими групами населення, які можуть протистояти їм. Досліджено проблемні питання взаємодії різних суб'єктів розшуку безвісно зниклих дітей у цій комплексній та багатосторонній діяльності. Розглянуто заходи щодо встановлення місцезнаходження дитини (збір необхідних даних щодо обставин чи причин зникнення дитини; інформування громадськості щодо зникнення особи; врахування специфіки справи; взаємодія з іншими уповноваженими

органами та підрозділами). У роботі показано, що у чинній Інструкції щодо встановлення місцезнаходження дитини не перераховані всі ознаки про скоєння злочину щодо безвісти зниклої особи, про які можуть свідчити й інші обставини з урахуванням місцевих особливостей (наприклад, оперативної обстановки, традицій, звичаїв). Для висування обґрунтованих версій зникнення дітей та висновку про наявність ознак злочину необхідно враховувати сукупність обставин та їхній логічний взаємозв'язок. Авторами обґрунтовано доцільність створення в Україні платформи «Діти війни», де фіксується кількість зниклих дітей за час повномасштабного вторгнення. Зроблено висновок про те, що діяльність даного ресурсу направлена на встановлення долі та місцезнаходження дитини незалежно від терміну, який минув із моменту її зникнення, та повернення її батькам за умови приведення вітчизняного законодавства у відповідність до норм міжнародних стандартів. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства у питаннях взаємодії суб'єктів розшуку безвісно зниклих дітей, а також розглянуто рекомендації щодо підвищення ефективності такої взаємодії.

Ключові слова: воєнний стан, протидія зникненням, права дітей, захист усіх осіб від насильницьких або недобровільних зникнень, притягнення до відповідальності осіб, винних у зникненнях дітей.

Summary. The article reveals the problems of investigating disappearances of children during martial law. It is emphasized that the disappearance of children creates numerous legal consequences for both children and their families. The author notes that the disappearance of children during martial law is a tool used by governments to sow fear and gain control over other populations that may oppose them. The problematic issues of the interaction of various subjects of the search for missing children in this complex and multifaceted activity have been studied. Measures to establish the location

of the child were considered (collection of necessary data regarding the circumstances or reasons for the child's disappearance; informing the public about the disappearance of the person; taking into account the specifics of the case; interaction with other authorized bodies and units). The paper shows that the current Instruction on locating a child does not list all the signs of the commission of a crime regarding the disappearance of a missing person, which may be evidenced by other circumstances taking into account local characteristics (for example, the operational situation, traditions, customs). In order to put forward substantiated versions of the disappearance of children and to conclude that there are signs of a crime, it is necessary to take into account the totality of circumstances and their logical relationship. The authors justified the feasibility of creating the "Children of War" platform in Ukraine, which records the number of missing children during a full-scale invasion. It was concluded that the activity of this mechanism is aimed at establishing the fate or location of the child regardless of the conditions and the period that has passed since the person's disappearance, provided that domestic legislation is brought into line with international standards.

Key words: *martial law, countering disappearances, children's rights, protection of all persons from enforced or involuntary disappearances, prosecution of persons responsible for the disappearance of children.*

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні склалася надзвичайна ситуація, пов'язана з вторгненням росії на територію нашої країни. Збройне широкомасштабне вторгнення росії (наступ військ на Харків, Херсон, Суми, Чернігів та інші прикордонні райони, ракетні удари, вильоти бойової авіації, передислокація військ рф) спровокували введення воєнного стану в Україні. Метою росії стало застосування принципу сили проти незалежності та соборності Українських кордонів. Проте росія

зустріла сильний опір, відчула матеріально-технічні та логістичні проблеми, отримала санкційний тиск від демократичних країн.

З перших днів широкомасштабного вторгнення росія почала порушувати закони та звичаї війни. Одним з аспектів злочинів, які вчиняє росія проти українських громадян є порушення прав дітей на безпеку та захист. «Дітей втягнуто до участі в бойових діях, частина зазнала фізичного та сексуального насильства, наявні факти примусового переміщення та депортації до Російської Федерації» [1, с. 54]. У зв'язку з цим виникає проблема ефективної методики розслідування фактів безвісного зникнення дітей у період воєнного стану, що й обумовлює важливість й актуальність обраної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми захисту прав дітей серед юридичного наукового дискурсу розглядає багато науковців, серед яких: О. Біда, А. Блага, М. Буроменський, А. Бущенко, Т. Міхайліна, Н. Оніщенко, В. Стешенко, С. Тарабанова, І. Щебетун та ін. Проте, є нагальна потреба в оптимізації нормативно-правової бази України у відповідності до викликів, які постали в умовах воєнного часу, що актуалізує вирішення проблеми розслідування зникнень дітей у період воєнного стану.

Цілі статті: аналіз теоретико-методологічних засад, наукових праць, чинних нормативно-правових актів, які регламентують інструменти розслідування зникнень дітей у період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У період з лютого 2022 року понад 1032 українські дитини постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення та збройної агресії російської федерації. Так, дослідниця О. Легка, аналізуючи офіційні дані станом на листопад 2022 р. наводить наступне: «... 353 дитини загинуло, понад 679 отримали поранення. Наявні також непоодинокі випадки відмови дітям у доступі до гуманітарної допомоги (вода, їжа, медична допомога), що, як наслідок, призвело до

смерті» [2, с. 41]. З березня у структурі Мінреінтеграції почало свою роботу Національне інформаційне бюро, яке збирає інформацію щодо зниклих (знайдених), депортованих (повернутих) поранених та загиблих осіб, зокрема й дітей. За даними даного бюро у період з 24 лютого по 11 листопада 2022 року з території України було депортовано 8140 дітей, а зниклими наразі вважаються 242 дитини [3]. Це тільки ті дані, які вдалося підтвердити органам досудового розслідування, проте залишається невідомою точна кількість постраждалих через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України дітей .

Згідно з В. Тернавською, зниклими вважаються особи, сім'ї (законні представники) яких не отримують відомостей про них після фіксації випадку зникнення. Особливо гострою ця проблема стає під час збройних конфліктів чи насильницьких дій всередині країни. Дослідниця зазначає, що під час воєнних дій рідним (законним представникам) дитини не варто займатися самостійним пошуком, так як це в більшості випадків нерезультативна витрата часу. Необхідно відразу звернутися до місцевих правоохоронних органів [4, с. 118].

Заходи щодо встановлення місцезнаходження дитини чітко прописані в інструкціях щодо дій підрозділів ювенальної превенції Національної поліції. Працівники відразу починають збирати необхідні дані щодо обставин чи причин зникнення дитини; інформують громадськість щодо зникнення особи; враховують специфіку справи та, за необхідності, взаємодіють з іншими уповноваженими органами та підрозділами поліції (у тому числі й кримінального характеру) з метою пошуку зниклої дитини [5].

М. Корнієнко зазначає, що після фіксування поліцейським підрозділом ювенальної превенції зникнення дитини, проводяться наступні дії: установлення місця та часу зникнення дитини, описуються її фізичні особливості розвитку та психологічний стан, отримується фото від

представників дитини, описуються особливі прикмети (одяг, зовнішність і т.д.); встановлюються особливості взаємовідносин дитини з сім'єю, навчальним закладом; складається схема родинних, шкільних та позашкільних зв'язків; перевіряються соціальні мережі дитини, відбувається пошук місця перебування дитини за допомогою мобільного номеру та IMEI; огляд та відпрацювання місцевості де зникла дитина. При встановленні місця знаходження дитини, яка перебувала в розшуку, співробітники поліцейського підрозділу ювенальної превенції (при необхідності у взаємодії з іншими уповноваженими органами) передають дитину сім'ї чи іншим законним представникам (ініціатору розшуку) [6, с. 48].

Проте, з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну та окупації наших територій виникли проблеми з реалізацією розслідувань зникнення дітей та захисту прав дитини на непідконтрольних Україні територіях. Це призвело до бюрократичного хаосу, незаконних депортацій та примусового викрадення дітей військовослужбовцями російської федерації. При цьому більшість органів з прав людини вважають, що «зниклі діти піддаються нелюдському і такому, що принижує гідність поводженню в результаті їхнього утримання під вартою без зв'язку з рідними» [6, с. 50].

Також, дослідниця О. Легка наводить приклади, коли місцезнаходження зниклих українських дітей приховується високопоставленими особами російської федерації, що порушує Статтю 3 «Загальної декларації прав людини» (1948) [7], яка гарантує право на життя, свободу та особисту недоторканність [2, с. 42].

Варто зазначити, що Російські органи влади станом на вересень 2022 року викрали близько 127 дітей (навіть у яких є батьки чи законні представники) та передали їх під опіку в сім'ї росіян. Даний факт порушує «ст. 8 Конвенції ООН про права дитини (право дитини на збереження

індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання), ст. 9 (держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню)» [8].

Насильницькі дії агресора відносно дітей під час війни вимагають від українських органів влади захистити їхнє право на життя, не допускаючи насильницьких депортацій дітей. Так, зокрема, з 1 серпня 2022 року запущено роботу інформаційної платформи «Діти війни», де за сприяння Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Національного інформаційного бюро збирається, опрацьовується та щоденно оновлюється актуальна ситуація щодо дітей, які є викраденими, зниклими чи депортованими. Метою створення порталу «Діти війни» є налагодження каналу зв'язку між правоохоронними органами (Національною поліцією України, Офісом Генерального прокурора, а також Національним інформаційним бюро) та громадянами, які зафіксували зникнення дитини у період воєнного стану. На порталі розміщено інформацію щодо: дітей, які загубилися; що робити, якщо дитину викрали, депортували чи примусово вилучили; що робити, якщо дитині примусово змінили громадянство чи документи; зафіксовано інші порушення прав дитини. На порталі у рубриці «Надіслати звернення в один клік» можна оформити заяву щодо таких пунктів: «Я знаю, де знаходиться дитина, яку розшукують», «Повідомити про зникнення/депортацію/примусове переміщення дитини», «Хочу повідомити про випадок примусової зміни громадянства», «Фіксація воєнного злочину відносно дитини». Сформовані запити автоматично отримують та опрацюють відповідні відомства. На думку Радниці-уповноваженої Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації та модераторки платформи «Діти війни» Д. Герасимчук: «Цей портал

створено як інструмент пошуку дітей, їх порятунку та визволення з місць примусового переміщення чи депортації» [3].

Виходячи з вищезначеного, важливою на нашу думку є необхідність переглянути абзац другий частини першої статті 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», доповнивши її: «Національної поліції – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції» необхідно звернути увагу на активну участь громадськості та приватних і державних підприємств, установ, організацій у соціальній ініціативі по пошуку безвісті зниклих дітей на період воєнного стану». Вважаємо, що залучення державних та не державних підприємств, громадських об'єднань та інших ініціативних груп сприятиме продуктивному пошуку неповнолітніх дітей та збільшить можливості реалізовувати свою професійну діяльність підрозділами ювенальної превенції Національної поліції.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, аналіз проблеми розслідування зникнень дітей у період воєнного стану характеризується: розширенням кола суб'єктів розшуку (розшук дітей здійснюють різні державні органи, громадськість і т.д.); збільшено комплекс пошукових та інформаційно-довідкових заходів. Розглянуто важливість залучення на державному рівні інформаційних порталів на прикладі «Діти війни», які в онлайн режимі висвітлюють проблеми фіксації та розслідування зникнень дітей у період воєнного стану.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у детальному вивченні міжнародного правового досвіду щодо оперативності розслідування зникнень дітей у період воєнного стану із залученням державних та недержавних підприємств, громадських об'єднань та інших ініціативних груп. Насильницькі зникнення дітей під час війни вимагають від українських органів влади захисту їхнього права на життя та рішучих дій з повернення дітей їх батькам або законним представникам.

Література

1. Потіха О., Дубровська В. Українські діти війни. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки. *Збірник тез II Міжнародної наукової конференції*. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А. 2022. С. 54-56.
2. Легка О. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 41–45.
3. Діти війни. Державний портал-інструмент пошуку дітей під час війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>(дата звернення 11.10.2022).
4. Тернавська В. М. Правовий статус дітей, які постраждали внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України (конституційно-правовий аспект). *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 116–122.
5. Про оперативно-розшукову діяльність. Верховна Рада України. Закон від 18.02.1992 № 2135-XII (Редакція станом на 15.06.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 11.10.2022).
6. Корнієнко М. В. Особливості роботи поліції в питаннях розшуку дітей, які зникли безвісті. *Юридична освіта: осмислення, виклики та перспективи*. 2020. С. 48–51.
7. Загальна декларація прав людини. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text(дата звернення 11.10.2022).
8. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. Ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 11.10.2022).

References

1. Potikha, O., Dubrovs'ka, V. (2022, 22–23 zhovtnya). Ukrayins'ki dity viyny. Voyenni konflikty ta tekhnohenni katastrofy: istorychni ta psykhologichni naslidky. *Zbirnyk tez II Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi*, pp. 54–56.
2. Lehka, O. (2022). Mizhnarodno-pravove rehulyuvannya zakhystu prav ditey v umovakh voyennoho stanu. *Pravova pozytsiya*, (2), pp. 41–45.
3. Dity viyny. Derzhavnyy portal-instrument poshuku ditey pid chas viyny. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>
4. Ternavs'ka, V. M. (2022). Pravovyy status ditey, yaki postrazhdaly vnaslidok viys'kovoyi ahresiyi Rosiys'koyi Federatsiyi proty Ukrayiny (konstytutsiyno-pravovyy aspekt). *Nove ukrayins'ke pravo*, (3), pp. 116–122.
5. Pro operatyvno-rozshukovu diyal'nist'. vid 18.02.1992, Zakon № 2135-XII (1992) (Ukrayina). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
6. Korniyenko, M. V. (2020). Osoblyvosti roboty politsiyi v pytannyakh rozshuku ditey, yaki znykly bezvisti. *Yurydychna osvita: osmyslennya, vyklyky ta perspektyvy*, (4), pp. 48–51.
7. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny. (1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
8. Konventsiya OON pro prava dytyny. (1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text